

Vad dog Beethoven av?

Neesens siluett av den unge Beethoven (1786)

"O ni människor som anser eller förklarar mig egensinnig eller misantropisk, hur orätt gör ni mig iute, ni vet inte den hemliga orsaken till det som förefaller er så, mitt hjärta och mitt sinne var alltifrån barndomen böjda för den milda känslan av välvilja, rent av för att uträtta stora handlingar, men betänk bara att jag sedan sex år hemsöks av ett obotligt tillstånd, försämrat av oförnuftiga läkare, år efter år lurad på hoppet att bli bättre ..... ändå var det inte möjligt för mig att säga till människorna: tala högre, skrik, ty jag är döv, ack hur vore det möjligt att jag skulle uppge svagheten hos ett sinne, som hos mig borde finnas i en fullkomligare grad än hos andra ..... som en fördömd måste jag leva ..... vilken förödmjukelse när någon stod bredvid mig och hörde en flöjt på avstånd och jag ingenting hörde, eller någon hörde en herde sjunga och jag inte heller då hörde någonting, sådana händelser gjorde mig nästan förtvivlad, det fattades föga för att jag skulle göra slut på mitt liv – men bara konsten, den höll mig tillbaka ...."

Beethovens invärtesmedicinska sjukdom är mindre känd än hans hörselproblem, och den debuterade redan i 20-årsåldern. Förutom progredierande hörselnedsättning torde denna sjukdom förorsakat honom stort lidande och bidrog troligen till en betydande alkoholkonsumtion och till hans välkända yttringar av dåligt humör. Man kan spåra Beethovens sjukdomar i hans komponerande, exempelvis i serien av stråkkvartetter. Flera av dessa tillkom under den finala sjukdomsfasen. Diagnosen på Ludwig van Beethovens invärtesmedicinska sjukdom torde förbli okänd, men en fortsatt diskussion om förbisedda möjligheter vore intressant.

Ett flertal diagnoser har diskuterats, men en inflammatorisk tarmsjukdom med autoimmuna komponenter förefaller troligast.

Ludwig van Beethovens hörselproblem, som så småningom ledde till total

dövhet är välkänt. Däremot är hans invärtesmedicinska sjukdom, som ledde till hans död, mindre känd. Följande korta sammanfattning av hans lidande kan vara av intresse inte bara från medicinsk, utan också från musikalisk synpunkt eftersom man kan spåra hans sjukdom i hans kompositioner. Denna artikel gör naturligtvis inga anspråk på att vara vare sig uttömmande eller kanske ens adekvat från musikhistorisk synpunkt, utan skall ses snarast som ett kåseri med anknytningar till sjukdomsperspektivet.

Som musikaliska illustrationer kunde naturligtvis andra exempel valts än de som nämns. Tanken har varit att försöka följa en linje genom en typ av kompositioner, t ex pianosonaterna eller symfonierna. Här har jag dock valt Beethovens stråkkvartetter, främst på grund av deras någorlunda jämna tillkomst under hans skapande liv, inkluderande de allra sista åren. En annan orsak är att dessa verk kanske är de mest banbrytande i Beethovens produktion. Slutligen, har jag intresserat mig särskilt för dessa verk.

Otaliga inspelningar av Beethovens stråkkvartetter föreligger, till exempel av Amadeuskvartetten, som spelat in samtliga kvartetter på Deutsche Grammophon (423473-2 GX7).

Musik och alkoholism i generna

Ludwig van Beethoven föddes i Bonn 1770 och dog 1827 i Wien. Han blev alltså 57 år. Bach blev 65, Haydn 79, Mozart 36 och Schubert bara 31 år.

I förtvivlan över sitt handikapp

övervägde Beethoven självmord, vilket omvittnas i det gripande »Heiligenstadt-testamentet» som han 1802 skrev till sina två bröder, men som påträffades först efter hans död.

Mozarts sista sjukdom är okänd och Schubert dog i sin lues. Ett par doser penicillin hade räddat detta geni, kanske ett av de största, till ett längre liv – en illustration av meningsfullheten med medicinsk forskning. Medelåldern i Wien under första halvan av 1800-talet är inte känd, men var över hela populationen kanske inte högre än Beethovens ålder. Klart är dock att Beethovens invärtesmedicinska sjukdom berövade honom ett antal livsår. Brodern Nikolaus Johann blev 76 år.

Av intresse för sjukhistorien är hereditet och uppväxt. Släkten är flamländsk från trakterna av Bryssel–Louvain, men flyttade till Bonn några generationer före Ludwig van Beethoven. Ludwigs farfar, Lodewijk, var aktad musiker och kapellmästare i Bonn och fadern violinist och tenor i en kör. Musik fanns alltså i generna. Alkohol och tuberkulos fanns också i släkten. Modern och en av bröderna, Kasper Karl, dog i tuberkulos.

Ludwig var ett av sju födda barn, varav fyra dog i späda ålder. Han visade redan som liten ett häftigt humör, hade ett svart, krulligt hår och gick som barn under namnet »spanjoren». Fadern gav lektioner i violin och piano, och den musikaliska gåvan hos sonen Ludwig framgick tidigt. Vidare utbildning i Bonn omfattade också litteratur, konst och filosofi. Beethoven fick alltså

Författare

PER BJÖRNTORP

professor, hjärt–lunginstitutionen, Göteborgs universitet, Sahlgrenska Universitetssjukhuset, Göteborg

en bred utbildning även utanför musiken.

Haydn öppnar dörrarna till musikens Mekka

Under Beethovens tid uppfanns pianofortet, som till skillnad från tidens andra klaverinstrument kunde spelas i såväl piano som forte. Detta passade naturligtvis väl in i Beethovens musikaliska temperament med starka dynamiska kontraster.

Beethoven besökte Wien 1787 och presenterades för Mozart som, sannolikt förstrött, lyssnade på den unge mannens variationsspel, något Beethoven var speciellt uppskattad för. Ingen känd reaktion tycks ha förekommit hos den etablerade mästaren. Joseph Haydn såg emellertid direkt potentialen hos den unge Beethoven, som han träffade under en av sina resor på väg till London. Haydn ordnade så att Beethoven 1790 flyttade till Wien, musikens Mekka, där han fick vidare utbildning av Haydn själv. Salieri undervisade i operakomposition, vilket aldrig blev Beethovens starka sida och Albrechtsberger undervisade i musikteori, till exempel fugering. Albrechtsberger blev sedermera chockad över sin elevs revolutionerande, nyskapande kompositioner.

Diplomatiska välgörare bidrar till framgångarna

Som alla musiker under denna tid var Beethoven helt beroende av understöd från mecenater. Furst Lobkowitz hjälpte honom tidigt, men råkade själv så småningom i svåra ekonomiska problem. Till honom är emellertid Beethovens första stråkkvartetter dedicerade, op 18, skrivna 1800–1801.

Greve Rasumofsky, rysk diplomat, beställde en ny serie stråkkvartetter av Beethoven, op 59, komponerade 1806. Greven var själv duktigt violinist och spelade ibland andra violin i Beethovens »stamkvartett», där Schupanzigg, tidens store violinist var primarie. Schupanzigg var stor även i kroppsfång och utsattes för Beethovens ibland råa och egentligen lite infantila skämt på grund av sin kroppshydda.

Rasumofsky har gått till historien genom att få stråkkvartetterna, op 59, sig dedicerade. Dessa kompositioner var revolutionerade jämfört med de i Wien då välkända och ofta spelade kvartetterna av Haydn och Mozart. Man ställde sig helt oförstående till denna nya musik, inte bara bland professionella kritiker, utan också bland musiker. Då Schupanzigg såg de nykomponerade stråkkvartetterna trodde han sig utsatt för ett nytt rätt skämt, Albrechtsberger tyckte att hans tidigare elev nog borde sluta komponera, och Romberg, tidens

store cellist, stampade i vrede på noterna. Skandalen torde ha liknat den vid uruppförandet av Stravinskys »Våroffer» i Paris.

Rasumofsky hjälpte alltså Beethoven ekonomiskt för att dessa kvartetter skulle produceras. Det har sagts att hans insatser inom musiken var mera framgångsrika än hans insatser som rysk diplomat i Wien. Han blev känd »mindre genom sin diplomatiska skicklighet än för sitt stora slöseri och sina kärleksförhållanden med damer i de högsta ställningar, drottningen av Neapel inte undantagen».

Men den mest betydelsefulla av Beethovens mecenater var ärkehertig Rudolf, en inflytelserik person i Österrike och högeligen musikintresserad. Han var dessutom en utmärkt pianist – Beethoven skall ha skrivit pianostämman i trippelkonserten (violin, violoncell, piano) för ärkehertigen. Beethoven dedicerade flera av sina mest betydande verk till denne välgörare (Figur 1).

Förutom av allmänt intresse har kännedom om dessa personer betydelse, eftersom en rik korrespondens föreligger mellan dem och Beethoven.

»Mänksenssonaten» vittnar om ett romantiskt sinne

Beethovens dövhet gjorde att han var tvungen att hålla kontakt med omgivningen med hjälp av skrift. Sålunda finns ett stort antal korrespondensböcker med samtal upptecknade, även om en hel del skrevs ned på en bärbar griffeltavla. Vidare finns en rikedom av brev arkiverade. I dessa brev rapporterar Beethoven ofta sina hälsoproblem. Vi har alltså en rikhaltig anamnes genom åren.

Innan vi går in i sjukhistorien kan det vara intressant att veta något om Beethovens förhållande till kvinnor. Det står klart att han hade många förhållanden. Ofta förälskade han sig i vackra, kvinnliga elever, gärna av ädel börd. Men dessa förälskelser var inte sällan flyktiga. Undantag finns dock, och avancerade giftermålsplaner förekom vid flera tillfällen. Giftermål mellan en ädlings dotter och en musiker-komponist, om än känd, ansågs vanligtvis inte ståndsmässigt. Anonyma kvinnor tillägnades passionerade musikkompositioner och brev. De är dock inte säkert identifierade och har därför blivit föremål för många romantiska fantasier. Även om Beethoven var välkänd för sitt fruktansvärda humör, hade han likväl i personlighetsutrustningen en känslös, romantisk sida, vilket också naturligtvis framgår i hans kompositioner, till ex-

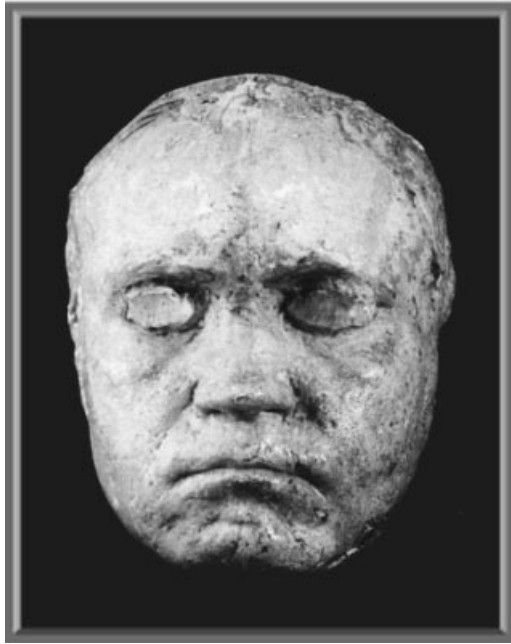
Figur 1. Ärkehertig Rudolf, Beethovens mecenat och hjälpare under lång tid. Tillägnades bland annat stråkkvartetten opus 133 »Grosse Fuge» med följande dedikation, där också hans maktställningar framgår.

»Dédiée avec la plus profonde vénération A Son Altesse Imperiale et Royal Eminentissime Monseigneur le Cardinal Rodolphe, Archiduc d'Autriche, Prince de Hongrie et de Bohême, Prince-Archevêque d'Ollmütz, etc. Grand-Croix de l'Ordre Hongrois de St. Etienne etc. etc. par Ludwig van Beethoven, Oeuvre 133.»

empel den välkända, långsamma satsen i den så kallade »Mänksenssonaten» för piano, enligt legenden komponerad med en viss kvinna i åtanke.

Lynnig titan som kämpar mot världens ondska

Den konventionella uppfattningen av Beethovens person är en vresig, lynnig titan, kämpande i sin musik mot världens ondska i allmänhet och mot personer som Napoleon i synnerhet. Man mötte inte gärna den gamle mästaren på Wiens gator där han gick försjunken i sitt komponerande, slarvigt klädd och med hatten på nacken. Man glömer ofta hans känsliga natur, visad till exempel i det så kallade »Heiligenstadt-testamentet» från 1802 (se »Heiligenstadt-testamentet»). Detta testamente, som återfanns i Beethovens våning efter hans död, beskriver hur han upplevde sin tilltagande dövhet redan vid 32 års ålder. Ett värre öde för en komponist än att bli döv är ju svårt att tänka sig. Beethoven led emellertid också av att människor omkring honom inte förstod hans hörselproblem, och att de reagerade på hans uteblivna svar och hans allmänna vresighet. Man kan lätt föreställa sig scener där kombinationen av hans heta temperament och en oförstående omgivning ledde till kontroverser, vilka förorsakade honom extra li-

Figur 2a. Beethovens dödsmask.

Figur 2b. Beethoven i 30-årsåldern, visande en kraftfull fysiologi.

danden. Hans bråk med slarviga kopister, tryckare och utgivare är välkända. Att döma av originalversionerna av Beethovens utskrifter, fulla av svårtydda rättelser och bearbetningar, torde emellertid producenterna inte haft ett lätt arbete.

Prov på humor trots lidande

Förutom känsligheten fanns en klart humoristisk ådra i Beethovens personlighet. Även om hans muntliga skämtsamheter inte alltid kan tyckas vara särskilt väl funna så finns det många exempel på hans humor i musiken, även i de sista stråkkvartetterna, komponerade under den svåra, sista sjukdomstiden (op 130–135, 1824–1826). Ett exempel är fjärde satsen ur stråkkvartetten op 130, »A la danza tedesca». Här gör Beethoven en karikatyr av en tysk dans med en haltande, synkoperad rytm, en lättsam, humoristisk musik. Den sista stråkkvartettens båda sista satser utgör maximala kontraster. Den näst sista satsen i op 135 är en »Süsser Ruhesang und Friedensgesang» av ouppnåelig skönhet och resignation inför det oundvikliga slutet. Följande sats har rubriken »Muss es sein?» Man tror naturligtvis att detta är ett uttryck i protest mot det annalkande slutet. En del historiker

tror sig dock kunna förmoda att detta yttrande snarare var antingen en protest mot en stackars slamrande städerska, som störde hans komponerande, eller mot en räkning som måste betalas. Onekligen en våldsam förändring i sinnesstämning med en god portion drastisk humor.

Nästan alltid sjuk

Redan 1792, vid 22 års ålder, rapporteras svåra upprepade abdominella smärtor och diarré. 1797 rapporteras åter svår diarré, av någon benämnd tyfus. Fyra år senare får Beethoven åter en period av återkommande abdominella smärtor, diarré omväxlande med förstoppning. 1812 konstateras diarré, uttorkning och abdominella smärtor. 1820, ny svår period, rapporteras att han dricker stora mängder alkohol i form av punsch och ungerskt vin för att döva smärtan. 1821 tillkommer gulshot. Nästa år förvärras besvären och huvudvärk tillkommer. Nu rapporteras något som kallas »thoracal gikt» och återkommande ledbesvär och, 1824, smärtor i ett öga.

Detta är emellertid bara en kort sammanfattning av de värsta perioderna. Undersöker man brevrapporterna närmare finner man till exempel, under pe-

rioden 1807–1810, att han är mer eller mindre sjuk i medeltal 3–4 gånger per år. Bilden av en svårt sjuk, lidande människa framträder i all sin tragik, med tilltagande hörselproblem, ledande till dövhet, frekventa abdominella besvär, alkoholproblem och isolering.

Ad mortem den 26 mars 1827

Den slutliga sjukdomsperioden börjar 1825 med ikterus, hudinfektioner, näsblod och hemoptys. I detta sammanhang skriver han stråkkvartetten op 132. Den långsamma satsen börjar med ett molto adagio. »Heiliger Dankesang eines Genesenen an die Gottheit, in der lydischen Tonart». Detta följs av ett andante, »Neue Kraft fühlend», och sedan av ett nytt molto adagio, »Mit innigster Empfindung». Han beskriver alltså sin sjukdom i musikalisk form.

1826 kommer en period med feber, ankelödem och ascites, som i januari 1827 förvärras. I mars samma år tappas han på 11 och 22 liter, varvid infektion och läckage ytterligare komplicerar tillståndet. Den 24 mars är Beethoven komatös och går ad mortem den 26 mars 1827. Ett avtryck, en så kallad dödsmask, gjordes av mästarrens ansikte (Figur 2a, och kan jämföras med ett annat avtryck från 30-årsåldern i Figur 2b).

